

O PRAVNOJ POVIJESTI ZAGREBAČKOG GRADECA

Akademik Lujo Margetić *

UDK 34(497.5)(091)Zagreb

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: lipanj 2006.

Autor se u radu bavi važnošću za hrvatsku i europsku pravnu povijest 11 Tkalčićevih svezaka (1889.-1905.) dokumenata starije povijesti zagrebačkog Gradeca i izražava čuđenje što su ti dokumenti vrlo slabo korišteni u historiografiji i nastavi na pravnim fakultetima.

Ključne riječi: katerna zagrebačkog Gradeca, maiores, villicus, Urteilsschelte

I.

Ivan Krstitelj Tkalčić sabrao je dokumentaciju za povijest zagrebačkog Gradeca (današnji grad *in monte Grech*, tj. današnji zagrebački Gornji grad) i područja *iuxta Zagrabiam*, “uz Zagreb”. Dokumentacija obuhvaća 11 debelih svezaka, od kojih je prvi objavljen 1889. god. te je obuhvaćao isprave od god. 1093. do 1399.,¹ a jedanaesti 1905. god.² Cjelokupna zbirka nosi naslov *Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae* (dalje: MCZ).

Tkalčić je u uvodima tih svojih knjiga dao mnogobrojna važna zapažanja. Vrijedi ukratko navesti opseg Tkalčićevih prvih 11 knjiga zajedno s brojem stranica teksta objavljenih dokumenata, uvodnih studija i kazala:

* Akademik Lujo Margetić, Pravni fakultet u Rijeci, Hahlić 6, Rijeka

¹ Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae I, 1889.

² Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae XI, 1905.

	Svezak	Broj stranica objavljenih dokumenata	Broj stranica uvodne studije	Broj stranica kazala
1.	1889.	459	192	60
2.	1894.	535	216	77
3.	1896.	331	92	77
4.	1897.	363	27	35
5.	1898.	364	1	31
6.	1900.	503	31	35
7.	1902.	512	43	22
8.	1902.	264	25	17
9.	1903.	354	1	35
10.	1904.	285	27	24
11.	1905.	325	33	27
Ukupno		4.295	678	414

Dakako da je Tkalčić bio svjestan da nije do kraja raščlanio golemi materijal u svoj svojoj složenosti. Od posebnog su značenja riječi objavljene u VI. svesku:

“(…) a pravnikom i pravnim stručnjakom od srca bih preporučio, da oni znajući sredovječne evropske pravne ustanove drugih naroda, izporede s njima i ove naše domaće, te ih znanstveno obradivši iznesu na javu uspjeh svojih iztraživanja na probit hrvatske knjige”.³

U VII. svesku ponovio je svoj poziv: “prava pak zadaća neka bude pravnikâ, da na osnovi ovih postupakâ što točnije prouče i pronadju, kako i uz koje se prilike razvijalo u nas pravno uvjerenje i pravna sviest, t. j. koliko je na presude utjecala stara hrvatska pravna sviest i koliko je opet u nju uneseno tudje primjere.”⁴

³ Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae VI (1900), XXXI.

⁴ Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae VII (1902), XLIII.

II.

Još 1992. god. istaknuli smo⁵ da je odziv bio neočekivano slab i dodali: "Nekoliko publicističkih članaka esejijskog tipa ne može se uopće uzeti u obzir kao odaziv na Tkalčićev poziv".⁶ Jedini autor koji je bogatom materijalu sadržanom u katernama posvetio pažnju koju on zaslužuje jest Apostolova. Ona je u nekoliko temeljitih i savjesno pisanih članaka⁷ analizirala određene pravne aspekte katerna, da bi u monografiji *Zagrebački Gradec - iura possessionaria*⁸ dala sintezu svojih istraživanja, u kojima se uvelike koristila katernama Gradeca. Pri tome je upozorila i na zapadnoeuropsku srednjovjekovnu praksu, osobito na *Schreinkarten* i *Schreinbücher* u Kölnu te na javne knjige (*desky*) u Češkoj, uzela u obzir ugarsko i, dakako, slavonsko pravno područje, i nakon uspješne i temeljite analize predložila uvjerljive rezultate u svezi s pojmom feudalnog vlasništva, kmetskih selišta i kmeta u Gradecu, nadalje pravnu analizu popisa iz 1368. godine (o kojima su pisali i povjesnici i ekonomisti) prava rođačkog i susjedskog prvokupa, neoporučnog i oporučnog nasljeđivanja, ovlasti raznih skupina stanovnika (*cives, inhabitatores, inquilini*), dugoročni zakup, zalaganje nekretnina - da spomenemo samo najvažnija pitanja. Apostolova nije na tome stala, već je o jednom dijelu svojih istraživanja obavijestila i inozemstvo, s time da je pri tome učinila još nekoliko koraka dalje novim analizama.⁹ U knjizi *Srednjovjekovno hrvatsko pravo - vrela s komentarom* dala je veći broj fragmenata iz katerna i njihovu analizu.

Može se s punim pravom reći da s Apostolovom započinje sistematska i znanstvena analiza katerna na polju pravnopovijesnih istraživanja.

I pisac ovih redaka pokušao je dati doprinos poznavanju starijega gradečkog prava.¹⁰

⁵ L. Margetić, Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.), Zagrebački Gradec 1242-1850, Zagreb, 1992., 123-139.

⁶ Vidi npr. nekoliko članaka P. Hrnčića u časopisu Hrvatska prošlost, 1/1940. i 2/1942., što se odnose na zakup jamstva i sl.

⁷ Vidi npr. M. Apostolova, O običajnom pravu zagrebačkog Gradeca, ZPFR, 3, 133-146., 133-146; 1985, 406-418; 1986a, 607-617.

⁸ M. Apostolova, Zagrebački Gradec - iura possessionaria, Zagreb.

⁹ M. Apostolova, Das Grundpfandrecht in der Praxis der Zagreber Gradec vom Ende des 14 bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts, Ius commune, Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte, XVIII, Frankfurt am Main, 1991, Sonderdruck, 1-15.

¹⁰ L. Margetić, Bilješke o starijoj povijesti Zagreba, HZ, 39, 243-252.; L. Margetić, Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.), Zagrebački Gradec 1242-1850, Za-

III.

Jedno je od složenijih pitanja starije zagrebačke pravne povijesti problem ustanove *maiores*.

Taj su problem pokušali riješiti mnogi autori. Po Borowskome to su *starzyne miejski*, funkcionari,¹¹ po Breitenfeldu šire gradsko vijeće (*tota communitas*) ili, manje vjerojatno, uže gradsko vijeće, tj. sudac, gradski kapetan, notar i drugi,¹² po Kostrenčiću zbor gradskih starješina,¹³ po Grothusenu odredba je “svjesno neodređeno formulirana”,¹⁴ po N. Klaić “vjerojatno najugledniji stariji građani”,¹⁵ po Apostolovoj¹⁶ *antiqui iudices*, po Beucu zajednica starih sudaca i vijećnika.¹⁷

Problemom su se nakon toga iscrpnije i opetovano bavili jedino Apostolova i Margetić.

Apostolova je 1986. god.¹⁸ navela da su *maiores* “po običajnom pravu 13. stoljeća (...) *ad hoc* formirano tijelo starijih građana odnosno da su *maiores civitatis* isto što i kasniji kolegij *condam iudices*”. Ako je jedna od stranaka bila nezadovoljna prvostupanjskom odlukom suca, mogla je uložiti priziv u povodu kojeg vijeće *maiores civitatis* prethodno raspravlja o legitimnoj kauzi *recusationis* pa se nakon toga upušta u *meritum* spora. Pri tome u tom vijeću “predsjedava nitko drugi do ‘osumnjičeni’ sudac čija se odluka osporava. U trećoj instanci je uloga istog suca još naglašenija i nelogičnija pa se čini da je briga da se stvar riješi definitivno na nivou grada primarnija od brige, da se osigura neutralnost i objektivnost kod donošenja odluke. Naime, Apostolova upozorava da u toj trećoj instanci *iudex pro aliis omnibus ad regem ire teneatur*”.

greb, 1992.; L. Margetić, O posjedovnim katernama zagrebačkog Gradeca u: Zagrebački Gradec 1242.-1850., Zagreb.; L. Margetić - M. Apostolova, Hrvatsko srednjovjekovno pravo, Zagreb.

¹¹ S. Borowski, Sredniowieczny sąd seniorów miasta Gradcu kolo Zagřebi, Warszawa, 1932., 9.

¹² F. Breitenfeld, Zagreb, kraljevski i slobodni grad na Brdu Grech, Zagreb, 1935., 43.

¹³ M. Kostrenčić, Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Zagreb, 1956., 217.

¹⁴ K. D. Grothusen, Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts, Wiesbaden, 1967., 142.

¹⁵ N. Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, knjiga prva, Zagreb, 1982., 83.

¹⁶ M. Apostolova, Zagrebački Gradec - iura possessionaria, Zagreb., 186.

¹⁷ I. Beuc, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Zagreb, 1985., 131.

¹⁸ M. Apostolova, Zagrebački Gradec - iura possessionaria, Zagreb., 1-17.

Apostolova je 1999. god.¹⁹ svoje stajalište dodatno objasnila: “*Maiores civitatis* kao drugostupanjsku sudsku instancu činili su najvjerojatnije ugledniji građani, ako već i tada nisu uz suca postojali i drugi funkcionari gradske uprave” i nastavila: “Prije nego su se *maiores civitatis* upuštali u meritum stvari, o zakonitosti priziva imalo se raspravljati u nazočnosti suca, čija je odluka bila napadnuta”. Poslije su drugostupanjsku sudsku instanciju “činili *condam (antiqui) iudices* - suci s proteklim mandatom” - a tako je u praksi bilo “već u drugoj polovici XIII. stoljeća”.

God. 2006. Apostolova je ponovo vrlo temeljito proučila čitav problem²⁰ i predložila sljedeće objašnjenje složenog problema pojma *maiores*.

Prema njezinu objašnjenju, *maiores* su “kolegij, sazvan *ad hoc*, tj. *ad hoc* angažirano tijelo naprijed poznatijih članova neprijeporne moralne i stručne kvalifikacije” odnosno riječ je o “kolegiju s ingerencijama, jednakim onima kasnijeg tribunala *seniores iudices*”.²¹ *Recusatio* tužitelja naprosto je “priziv” na drugostupanjsko sudište unutar grada, koji je bio dopušten samo tužitelju.²² Tuženiku je taj pravni lijek “izravno uskraćen (...) čime je ignorirano temeljno načelo, saslušati i drugu stranu”.²³ U daljnjoj razradi te odredbe Apostolova objašnjava da pojam “tužitelja” (*actor*) u analiziranoj odredbi treba shvatiti kao prihvaćanje “ustanove germanskog prava”, tj. da ta riječ ne označava samo tužitelja, već stranku koja je uložila priziv, dakle, “i tužitelja i tuženoga”, pa time “komentirana kontroverzna odredba privilegija dobiva svoj drugi, pravi smisao”.²⁴

I pisac ovih redaka bavio se složenim problemom naziva *maiores*.

God. 1986. upozorili smo na činjenicu da su Tkalčić i Smičiklas pogriješno tiskali dio teksta Zlatne bule koji se odnosi na protivljenje stranke na prvostupanjsku presudu gradskog suca “nakon čega se predmet riješio pred gradskim starješinama”, i to “u prisutnosti suca (*presente iudice*) - što su Tkalčić i Smičiklas pogriješno objavili kao *ipso iudice presidente* umjesto ispravno *ipso iudice presente*”. Time je, nastavili smo, “taj postupovnopравни institut dobio posve drukčiji i u biti pogriješni sadržaj”.²⁵

¹⁹ Apostolova 1999, 23-24.

²⁰ M. Apostolova, Tko su bili *maiores civitatis* (oko pitanja sudskih instancija u zagrebačkom Gradecu), ZPFZ, 56, 2006, 273-292, 275.

²¹ Isto, 280.

²² Isto, 287.

²³ Na i. mj.

²⁴ Ista, 288.

²⁵ L. Margetić, Bilješke o starijoj povijesti Zagreba, HZ, 39, 243-252, 250.

God. 1992.²⁶ nakon kraće analize postavili smo tezu da pojam *maiores* odgovara po sadržaju značenju pojma *iurati* i da u zagrebačkom Gradecu već od njegova osnutka postoji samoupravni organ od osam članova, koji fungira kao drugostupanjski organ u sudskim stvarima (...); gradečki *maiores* imaju položaj nadređen sucu pa mogu, dakako, i promijeniti njegovu presudu. Iz bilješke uz taj tekst vidi se da nas je zasmetao nejasni izričaj *convocatis omnibus maioribus civitatis*. Bilo nam je neobično zašto se u toj sintagmi pojavljuje riječ *omnibus* i ustvrdili da ostala vrela ne “omogućavaju sigurno rješenje ovog pitanja”.

Tek 1999. god.²⁷ problemu naziva *maiores* posvetili smo nešto veću pozornost i iznijeli tezu da se analizirana odredba Zlatne bule ne odnosi na drugu instanciju, nego na prvostupanjski postupak, u kojemu tužitelj, još prije nego što se otvori rasprava o predmetu spora, izražava svoje nepovjerenje prema osobi suca, npr. zbog srodstva s tuženim, zbog općepoznatog neprijateljstva između tužitelja o suca i sl. Napomenuli smo da i po pretpostavkama i po terminologiji institut treba povezati s Justinijanovim pravom, i to s dvije konstitucije iz 531. god. (Codex Iustinianus 3, 1, 26 i 3, 1, 18). Tamo se propisuje da stranka može na početku spora *iudicem recusare* (tj. predložiti izuzeće suca) ako joj je sudac sumnjiv (*suspectum eum sibi esse*). Istu ustanovu nalazimo i u Veronskom statutu iz 1228. god.²⁸ i Furlanskom statutu iz 1366. god.²⁹ Uostalom, nešto vrlo slično po sadržaju i terminologiji nalazimo i u odredbi o povlastici, koju je Bela IV. dodijelio 1254. god. stolnobiogradskej crkvi. Po toj povlastici podložnicima crkve sudi kaptolski prepošt s kanonicima, ali se nadodaje:

*Siquidem in reddenda alieni iustitia ipsos suspectos habere
conaretur, ob huiusmodi suspicionis causam removendam itd.*³⁰

tj. ako bi se neke od njih (sudaca) pri suđenju smatralo sumnjivim, da bi se otklonio razlog takvoj sumnji itd. I ovdje nije riječ o drugoj instanciji.

Proizlazi da *maiores civitatis* nisu sud druge, nego prve instancije, koji odlučuje ako tužitelj zahtijeva **izuzeće** suca.

²⁶ L. Margetić, Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.), Zagrebački Gradec 1242.-1850., Zagreb, 1992., 72.

²⁷ L. Margetić - M. Apostolova, Hrvatsko srednjovjekovno pravo, Zagreb, 60-61.

²⁸ Tekst vidi npr. u A. Pertile, Storia del diritto italiano, vol. VI, pars I, Storia della procedura, Torino, 1900., pars I, 236.

²⁹ Na i. mj.

³⁰ G. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Budae, t. IV, vol. II, 230-233.

Maiores se spominju i u povlastici za Viroviticu, gdje se građanima odobrava da izaberu *maiores ville* i da *maiores ville* smiju smijeniti gradonačelnika nakon dovršetka njegove jednogodišnje službe. I ovdje *maiores* imaju istu ulogu.

Dodajmo ovdje i podatke iz vrela zagrebačkog Gradeca.

Prema odredbama gradečke Zlatne bule iz 1242. god.,³¹ u Gradecu sudi *iudex*, ali, ako bi stranka u sporu imala neki zakoniti razlog za izuzeće (*legitimam causam recusationis*) suca, sude *omnes maiores civitatis* u nazočnosti suca.

U dokumentu iz 1291. god.³² spominje se *Katharinus maior ville*, god. 1317.³³ spominje se gradski *villicus*, god. 1322. spomenut je *Cursa, mayor civitatis*, a god. 1329.³⁴ kralj Karlo I. utvrđuje prvostupanjsku nadležnost *iudicum sen villicorum eiusdem civitatis*.

Dakle, i u gradečkim dokumentima pojavljuju se nazivi *villicus*, *maior ville* i *iudex*, s time da se koji put pojavljuje naziv *villicus*, koji put *maior ville*, a koji put *iudices seu villici*. Očito je da je uvijek riječ o istoj funkciji.

IV. VILLICUS - MAIOR VILLE - IUDEX

Ti se nazivi često pojavljuju u hrvatskim i ugarskim pravnim vrelima 13. stoljeća, osobito u povlasticama pojedinim gradovima. Razmotrimo te povlastice:

1. Prema *Libertas hospitum Teutonicorum de Zathmar Nemethi* iz 1230. god.,³⁵ građanima sudi samo kralj i *magister tavernicorum*, s time da slobodno izaberu *maiorem ville*.

2. Prema povlastici Vukovaru iz 1231. god.,³⁶ građani mogu između sebe izabrati gradonačelnika (*maior ville*), koji sudi sve sporove osim krvnih delikata, koje sudi kraljev organ, *ianitor*, zajedno s gradonačelnikom.

3. Prema povlastici Virovatici iz 1234. god.,³⁷ međusobne sporove građana sudi *villicus* s prisežnicima. Osim toga, oni mogu među sobom izabrati *maiorem ville* kojeg godišnje *probato termine (...)* *eorum deponere possint*, tj. nakon dovršetka njegove službe *maiores ville* mogu ga smijeniti.

³¹ S. L. Endlicher, *Rerum hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849., 434.

³² *Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae* I, 94, br. 109.

³³ *Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae* I, 973, br. 79.

³⁴ *Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae* I, 92, br. 107 od 20.XI.1311.

³⁵ S. L. Endlicher, *Rerum hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849., 427.

³⁶ Isti, 434.

³⁷ Isti, 443 (= CD III, 422, br. 367).

4. Prema povlastici za građane Zombathelya (Trnave) iz 1238. god.,³⁸ građanima sudi bilo kralj bilo od njih izabrani *villicus*, kojeg potvrđuje kralj. On ima sudbenu vlast u civilnim i kaznenim predmetima. Ako bi on bio nemaran (*negligens*) ili nestručan (*imperitus*) ili ako bi cjelokupno građanstvo bilo s njime nezadovoljno (*si villa communiter contemnat*), tada predmet dolazi pred kralja (*ad regis iudicium*).

5. U povlastici za Karako et Chrapundorf iz 1238. god.³⁹ odobrava se građanima da izaberu *villicum*, pa, ako su stranke u sporu iz istoga grada, sudi sam *maior ville*.

6. U povlastici za Samobor iz 1242. god.⁴⁰ sudsku vlast u gradu ima *maior ville* kojeg građani slobodno izabiru, a priziv ide na kralja, s time da pred kraljem u ime grada napadnutu odluku brani "njihov sudac" (*iudex eorum*).

7. U povlastici za zagrebački Gradec iz 1242. god.⁴¹ odobreno je građanima da im sudi samo gradski sudac (*iudex civitatis*). Ako bi stranka (*actor*) imala zakoniti razlog pobijanja (*legitimam causam recusationis*), sazivaju se svi gradski "uglednici" pa se predmet rješava u nazočnosti suca (*actor legitimam causam recusationis in allegaverit, convocatis omnibus maioribus civitatis ipso iudice presente*), a u slučaju priziva na kralja koji podnosi bezobzirni tužitelj (*actor importunus*), pred kralja umjesto svih ide sam sudac.

8. U povlastici za Iaszo iz 1243.⁴² god. odobrava se građanima da slobodno između sebe (*inter sum*) izaberu *villicum* koji sudi sve sporove osim ubojstva (*homicidium*), (ostalih) krvnih kaznenih djela (*effusio sanguinis*) i nasilja (*violencie*).

9. Prema povlastici iz god. 1244., građani grada Zolona⁴³ imaju pravo da im u svim sporovima sudi *eorum iudex*, a nezadovoljna strana ima se obratiti kraljevom sucu (*iudicis regii*).

10. U povlastici gradu Pesthu (Pešti) iz 1244. god.⁴⁴ odobrava se građanima da izaberu po svojoj volji gradonačelnika (*maiorem ville*) i predstave ga kralju. On sudi u svim svjetovnim sporovima (*mundanas causas*), a u slučaju priziva, pred kralja ide sam gradonačelnik (*ipse villicus*), a ne sam grad.

³⁸ Isti, 445.

³⁹ Isti, 444.

⁴⁰ Isti, 457.

⁴¹ Isti, 451.

⁴² Isti, 462.

⁴³ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae, IV, I, 33.

⁴⁴ S. L. Endlicher, *Rerum hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849., 466.

11. U povlastici gradu Kereszturu iz 1246. god.⁴⁵ odobrava se građanima da između sebe (*ex se*) izaberu gradonačelnika (*maiozem ville*) i predlože ga kralju. On sudi sve sporove do jedne marke.

12. U povlastici za grad Luprechthaza iz 1247. god.⁴⁶ odobrava se građanima da sporove rješava gradonačelnik (*maior ville*), osim u krvnim deliktima, krađi i ubojstvu.

13. U povlastici za Križevce (*Nova villa in Crisio*) iz 1252. god.⁴⁷ Stjepan, ban cjelokupne Slavonije (*banus tocius Sclavoniae*), odobrava građanima da sve sporove rješava gradonačelnik (*maior ville*). Priziv ide na bana.

14. U povlastici gradovima Dobroja i Babašek iz god. 1254.⁴⁸ odobrava se građanima da između sebe (*inter se*) izaberu *villicum*, koji sudi sve sporove, a priziv od vilika ili suca (*villici seu iudicis*) ide na kralja.

15. U povlastici za grad Bisticu iz 1255.⁴⁹ odobrava se građanima da između sebe (*inter se*) izaberu *villicum vel iudicem* na jednu godinu, i to za suđenje u njihovim sporovima.

16. U povlastici gradu Jastrebarskom iz 1257. god.⁵⁰ odobrava se građanima da izaberu gradonačelnika (*maiozem ville*), koji sudi u njihovim sporovima. Priziv ide kralju, pred kojeg dolazi *iudex eorum*.

17. U povlastici gradu Nitri (*Castrum Nitrense*) iz godine 1258.⁵¹ odobrava se građanima da između sebe (*ex ipsis*) izaberu *villicum* koji sudi sve sporove zajedno s dvanaest prisežnika (*cum duodecim iuratis*).

18. *Hospites de Kamar* dobivaju 1263. god.⁵² povlasticu da slobodno izaberu *villicum* (*inter se*), a kralj ga potvrđuje. Ako bi on *negligenter se gesserit*, nezadovoljna strana tuži *villicusa* pred kralja, ali ne *illi hospites contra quos agitur*.

19. *Hospites oppidi Zathmar* po povlastici iz 1264.⁵³ izabiru *villicum inter se* koji sudi sve manje i veće sporove.

20. *Hospites de villa Berény* 1265. god.⁵⁴ dobivaju povlasticu da *in minutis causis* sudi njihove sporove *villicus*.

⁴⁵ Isti, 463.

⁴⁶ Isti, 471.

⁴⁷ Isti, 473.

⁴⁸ Isti, 482.

⁴⁹ Isti, 489.

⁵⁰ Isti, 496.

⁵¹ Isti, 498.

⁵² Isti, 503.

⁵³ Isti, 507.

⁵⁴ Isti, 506.

21. *Hospites de Kasmark* dobivaju 1269. god.⁵⁵ povlasticu da biraju *inter se villicum*, koji sudi sve sporove osim onih pridržanih za *iudex noster*, npr. *furti, decimarum, sanguinis et monete*.

22. Prema povlastici za građane Bude iz 1276. god.,⁵⁶ njima sudi *villicus*, kojeg su sami izabrali, koji nakon godinu dana službovanja predaje vlast građanima.

23. Prema povlastici za građane Šopronja (*Ödenburg*) iz 1277.,⁵⁷ sve sporove među građanima, veće i manje, uračunavajući u to i krvne delikte i ubojstva (*super effusione sanguinis vel homicidii*), sudi njihov *villicus*. Ako bi on bio nemaran (*negligens*), predmet dolazi na rješavanje kralju pa se pred kralja poziva sam *villicus*.

24. Prema povlastici za građane Bratislave (*de Poson*) iz 1291. god.,⁵⁸ njima sudi sudac i dvanaest prisežnika (*iudex et duodecim iurati civitatis*). Priziv ide na kralja, a prvostupanjsku presudu pred njime zastupaju *iudex et iurati*.

Nakon usporednog pregleda povlastica u kojima dolaze nazivi *villicus*, *maior ville* i *iudex*, pokušajmo objasniti njihovo značenje i međusobni odnos.

U ispravi iz 1234. god. (naš broj 3) Koloman, “kralj i vojvoda cjelokupne Slavonije”, odobrava građanima Virovitice da im sudi isključivo njihov *villicus* s prisežnicima i da mogu izabrati *maiozem ville*. Čini se posve nevjerovatnim i nezamislivim da bi se pisac toga teksta mogao koristiti dvama različitim nazivima (*villicus* i *maior ville*) za isti pojam, pogotovu kad oni u tekstu neposredno slijede. Zar je sastavljač teksta doista napisao da u Virovitici sudi *villicus* s prisežnicima i, onda, da mogu sebi izabrati taj isti organ, koji sastavljač teksta u tom nastavku naziva *maior ville* - a da on pri tome misli na isti organ koji je neposredno prije toga nazivao *villicus*? To se čini malo vjerojatnim jer je očito nezamislivo da bi se pisac toga teksta mogao koristiti dvama različitim nazivima za isti pojam, pogotovu kad oni slijede u tekstu *neposredno jedan iza drugoga*. Zdrav razum kao da sili na zaključak da su u Virovitici postojala dva organa.

Dojam se pojačava ako se uzme u obzir povlastica za Karako et Chrapundorf (naš broj 5) iz 1238. god. u kojoj se građanima odobrava izabrati *villicum*, pa ako je riječ o strankama iz istoga grada, sudi sam *maior ville*.

Suprotno tomu, u ispravama za Samobor (naš broj 6), za Peštu (naš broj 10) i Jastrebarsko (naš broj 16), priziv na presudu koju je donio *maior ville* ide

⁵⁵ Isti, 517.

⁵⁶ Isti, 542.

⁵⁷ Isti, 545.

⁵⁸ Isti, 623.

na kralja, a u ime grada pred kralja ide gradski sudac (*iudex eorum*), a iz povlastice za Dobroju i Babašek (naš broj 14) i za Bisticu (naš broj 15), ta se dva izraza izjednačuju: *villicus seu iudex*. Iz tih bi dokumenata slijedilo da *villicus* i *iudex* označavaju isti organ.

Ako se držimo teksta povlasticâ - izuzev povlastice broj 2, dobivamo ovu sliku:

U ispravama broj 6, 10, 16: *maior ville = iudex*

U ispravama broj 14, 15: *villicus = iudex*

U ispravi broj 5: *villicus = maior ville*.

Dakle, prema tim povlasticama proizlazi da su identični pojmovi *maior ville*, *villicus* i *iudex*, dok bi u ispravi broj 2 bilo možda vjerojatnije pomišljati na suprotnu tvrdnju, tj. da *maior ville* nije isto što i *villicus*.

V. IPSO IUDICE PRESENTE - IPSO IUDICE PRESIDENTE

Tkalčić je 1889. god. u povlastici koju je Bela IV. dodijelio 16. studenoga 1242. zagrebačkom Gradecu pogriješno pročitao dio teksta *ipso iudice presidente*⁵⁹ umjesto ispravno *ipso iudice presente*. Tu je grješku preuzeo i Smičiklas 1906. god.⁶⁰ To se čitanje provlači sve do novijeg doba, premda je na grješku upozorio Tanodi još 1945. god.⁶¹ Još 1982. god. N. Klaić prevodi tu sintagmu “pod predsjedanjem samog suca”,⁶² a ona se nakon toga ponavlja kod mnogih autora. Tek je Apostolova 1990. god.⁶³ ponovo preuzela ispravno čitanje, pri čemu joj je vjerojatno zapelo za oko da je već Tkalčić dao ispravni tekst u ponovljenoj povlastici Bele IV. za zagrebački Gradec iz 1266. god.⁶⁴ Tamo stoji *iudice presente*, i to u onom dijelu isprave koji doslovno prenosi odgovarajući odlomak Zlatne bule. Apostolova je očito ispravno zaključila da se identični tekst morao nužno nalaziti i u Zlatnoj buli iz 1242. god., a od toga do usporedbe s fotografijom Zlatne bule, koja se može naći vrlo često u raznim zbornicima, samo je jedan

⁵⁹ Tkalčić, Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiae I, 16, br. 18.

⁶⁰ CD IV, 173, br. 155.

⁶¹ Z. Tanodi, Zagrebačka “Zlatna bula”, VHDA, knjiga XI, Zagreb, 1-48.

⁶² N. Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, knjiga prva, Zagreb, 1982., 8.

⁶³ Apostolova u: L. Margetić - M. Apostolova, Hrvatsko srednjovjekovno pravo - vrela s komentarom, 57.

⁶⁴ I. K. Tkalčić, Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, MCZ, 1889-1905., 42, br. 49.

korak. Hrvatska historiografija zapravo nije trebala čekati na upozorenje Apostolove na ispravni tekst Zlatne bule iz 1242. god. Bilo je dovoljno pogledati u Endlicherov priručnik iz davne 1849. god., gdje je odgovarajući tekst *iudice presente* ispravno transliteriran.⁶⁵ Svoje ispravno čitanje Apostolova je ponovila i 1998. god.⁶⁶

VI. URTEILSSCHELTE

U osnovnim se pitanjima analizirane problematike Apostolova i mi potpuno slažemo. Tako npr. prigovorili smo Grothusenu da je nepotrebno oštro osudio odredbu Zlatne bule iz 1242. god. o žalbi na prvostupanjsku presudu suca i naglasili da je pogriješno shvaćanje srednjovjekovnog pravnog lijeka, poznatog *Urteilsschelte*, imalo za posljedicu pogriješnu interpretaciju.⁶⁷ I Apostolova je došla do istog zaključka: "Termin *actor* u odredbi privilegija trebalo bi prije tumačiti kao prihvaćenu koncepciju komentirane ustanove germanskog prava nego kao dodatnu otežavajuću okolnost pristupa sudu *ad regis presentiam* ili eventualnu 'nespretnost' sastavljača privilegijjskih odredbi. U skladu s tom koncepcijom, po kojoj riječ *actor* označuje stranku koja je uložila priziv - i tužitelja i tuženoga - komentirana odredba dobiva svoj pravi smisao".⁶⁸ Pri tome se Apostolova izričito pozvala na našu interpretaciju tumačenja riječi *actor*. To je još jedan dokaz za poznatu činjenicu da argumentirana diskusija ne vodi besplodnoj polemici, ako je diskutantima isti cilj, tj. traženje istine i novih spoznaja.

Dodali bismo da smo Apostolova i mi vodili više takvih diskusija, koje su bile vrlo korisne jer su otvorile mogućnost boljeg razumijevanja pojedinih problema. Ovdje napominjemo samo problem koji je Apostolova uočila, naime da "su (u Gradecu) poslovi zaključivani tijekom godine, a upis vršen samo početkom

⁶⁵ S. L. Endlicher, *Rerum hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849., 454.

⁶⁶ M. Apostolova, *Iz pravne povijesti Zagreba (13.-16. stoljeće)*, Zagreb, 24.

⁶⁷ L. Margetić, O katernama zagrebačkog Gradeca (u povodu 750. obljetnice Zlatne bule Bele IV.), *ZPFZ*, 43, 123-139, 68. U tekstu rasprave došlo je do nekoliko tiskarskih grješa, npr. riječ *Urteilsschelte* napisana je s jednim "s"; na istoj stranici redak 19 odozdo umjesto *eigener* stoji *einiger* i sl.; L. Margetić, O posjedovnim katernama zagrebačkog Gradeca u: *Zagrebački Gradec 1242.-1850.*, Zagreb., 32: to je u njemačkom pravu *Schelte*.

⁶⁸ M. Apostolova, Tko su bili *maiores civitatis* (oko pitanja sudskih instancija u zagrebačkom Gradecu), *ZPFZ*, 56, 2006., 273-292, 289-290.

godine". Dala je svoj prijedlog obrazloženja te neobične prakse.⁶⁹ Mi smo sa svoje strane upozorili na poteškoće koje izaziva takva interpretacija i ponudili svoje objašnjenje.⁷⁰ Problem je utoliko posebno zanimljiv što se odnosi na način vođenja posjedovnih katerna u zagrebačkom Gradecu, osobito na njihov pravni karakter. Je li doista riječ o "gradskoj gruntovnici", kako su to mislili Tkalčić i N. Klaić, ili je riječ o posve drukčijoj ustanovi?⁷¹

Ne može se pretpostaviti da naši pravni povjesničari, osobito oni koji djeluju u Zagrebu, nisu zainteresirani za ta osnovna pitanja organizacije gradskog života u srednjovjekovnom Zagrebu, a još manje da je diskusija Apostolova - Margetić⁷² konačno riješila analizirane probleme.

VII. UMJESTO ZAKLJUČKA

Vratimo se na početak ovoga rada, gdje smo izložili izvanrednu važnost dokumentacije o starijoj zagrebačkoj prošlosti, sadržane u 11 svezaka što ih je sabrao i objavio Tkalčić od 1889. do 1905. god. u zbirci *Monumenta historiae lib. reg. civitatis Zagrabiese* (= MCZ).

Napomenuli smo da je Tkalčić opetovano pozivao "pravne stručnjake" da "iznesu na javu uspjeh svojih istraživanja". Kako je riječ o preko četiri tisuće stranica objavljenog materijala, trebalo je s pravom očekivati velik broj radova, to više što se s tako bogatom dokumentacijom može pohvaliti samo mali broj europskih gradova. Ne dvojimo da bi se i sam Tkalčić začudio kad bi mu netko prorokovao da će proći preko 80 godina prije nego što se materijal koji je sakupio počeo istraživati.

Ali, ne možemo a da se ne zapitamo kako to da je taj početak naglo zastao. S obzirom na obilje materijala, nadalje na nedvojbeno vrhunski značajni materijal i, konačno, da je ipak riječ o glavnom gradu Hrvatske, moramo priznati da je riječ o za nas posve neshvatljivoj stvari. Ne bi li bilo normalno očekivati nekoliko doktorskih disertacija, a dakako i veći broj diplomskih i seminarskih radova koji bi obrađivali stare zagrebačke katerne?

⁶⁹ M. Apostolova, O običajnom pravu zagrebačkog Gradeca, ZPFR, 3, 133-146, 66.

⁷⁰ L. Margetić, Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.), Zagrebački Gradec 1242.-1850., Zagreb, 1992., 128-130.

⁷¹ O tome поближе n. dj., 126-129.

⁷² Vidi bilješke 7-10 ovoga rada.

Konačno, tu su i pravni fakulteti u Osijeku, Rijeci, Splitu i Mostaru, da i ne govorimo o ustanovama koje se *ex officio* bave zagrebačkom i uopće hrvatskom kulturnom prošlošću.

Željeli bismo da ovaj rad završimo nekim optimističkim naglaskom, ali ga nažalost ne vidimo.

Summary

Lujo Margetić *

ON THE LEGAL HISTORY OF GRADEC ZAGRABIENSIS

The author emphasizes the importance of eleven volumes of documents of the older history of Gradec Zagrabiensis published by Tkalčić (1889-1905) and points out that it was only M. Apostolova who first analysed it in her work Gradec Zagrabiensis - iura possessionaria (1986) and informed about it the European scientific public (Apostolova 1991).

The author analyses the content of the concept maiores, presents the discussion Apostolova - Margetić in the articles of 1986, 1992, 1999 and 2006 and proposes his interpretation: the concept maior villeis is identical to the concepts villicus and iudex.

The author examines the provision of the Golden Bull of Bela IV for Gradec Zagrabiensis of 1242 on the appeal to the first instance judgment and establishes that it corresponds to the concept of German law Urteilsschelte.

Key words: registers of Gradec Zagrabiensis, maiores, villicus, Urteilsschelte

* Academician Lujo Margetić, Faculty of Law, University of Rijeka, Hahlić 6, Rijeka

Zusammenfassung

Lujo Margetić **

ÜBER DIE RECHTSGESCHICHTE DES ZAGREBER GRADEC

Der Autor hebt in diesem Beitrag die Bedeutung der elf von Tkalčić (1889-1905) veröffentlichten Bände mit Dokumenten zur Geschichte des Zagreber Gradec hervor, die, wie er anführt, erst von M. Apostolova in ihrer Arbeit Zagrebački Gradec - iura possessionaria (1986) analysiert wurden, wovon diese Autorin die europäische wissenschaftliche Öffentlichkeit auch unterrichtete (Apostolova 1991).

Der Autor erörtert den Inhalt des Begriffs maiores, berichtet über die Diskussion, die zwischen Apostolova und Margetić in ihren Artikeln in den Jahren 1986, 1992, 1999 und 2006 ausgetragen wurde und unterbreitet seine eigene Interpretation, wonach der Begriff maior ville gleichbedeutend ist mit den Begriffen villicus und iudex.

Der Autor behandelt die für das Zagreber Gradec geltende Bestimmung aus der Goldenen Bulle von Bela IV. aus dem Jahre 1242, in der die Beschwerde gegen ein erstinstanzliches Urteil geregelt wird, und stellt fest, dass diese dem Begriff der Urteilschelte aus dem germanischen Recht entspricht.

Schlüsselwörter: Katerna des Zagreber Gradec, maiores, villicus, Urteilsschelte

** Akademiker Lujo Margetić, Juristische Fakultät in Rijeka, Hahlić 6, Rijeka

